

Taloutta ja apinoita: ihmisen ja eläimen raja pitkällä 1700-luvulla

Nathaniel Wolloch: *The Enlightenment's Animals. Changing Conceptions of Animals in the Long Eighteenth Century*. Amsterdam University Press, 2019

Israelilaisen pitkän linjan eläintutkija Nathaniel Wollochin tuore kirja *The Enlightenment's Animals: Changing Conceptions of Animals in the Long Eighteenth Century* käsittelee erityisesti 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun aikana tapahtunutta eläinkäsitysten muutosta. Teos pyrkii monialaiseen lähestymiseen erittäin kompleksista aihettaan kohtaan ja on etenkin tärkeimpien väitteittensä valossa kunnianhimoinen yritys hahmottaa eläinkäsityksen tärkeimmissä taustateorioissa tapahtuneita siirtymiä.

Kuten Wolloch jo kirjansa alkumetreillä kuvailee, hän edellisessä teoksessaan *Subjugated Animals: Animals and Anthropocentrism in Early Modern European Culture* (2006) suhtautui käsittelemäänsä aikakauteen enemmän eettisten luontoa ja eläimiä koskevien kysymysten varjossa, kun hän nyt uudessa teoksessa pyrkii puhtaampaan historiografiseen tulkintaan, jolla avata eläinkäsityksissä vai-

kuttaneita diskursseja (11). Sellaisenaan *The Enlightenment's Animals* toimiikin erittäin arvokkaana keskustelunavauksena, vaikka Wolloch ei ihan täysin onnistukaan kokonaisuudellaan vakuuttamaan esittämänsä argumentin pätevyyttä. Pääväittämänsä Wolloch lausuu selkeästi teoksensa loppuluvussa:

Varhaismodernien eläinkäsitysten kehityskaari voidaan kuvailla laajimmassa mielessä seuraavasti. Läpi 1500- ja 1600-luvun sekä 1700-luvun alun filosofit ja tiedemiehet olivat etupäässä kiinnostuneita eläinten ja ihmisten fyysisten ja mentaalisten

piirteiden vertailusta. Huolimatta joistakin alueista, joilla eläinten käsitettiin olevan ihmistä parempia, vallitsi yleinen konsensus siitä, että jälkimmäisten ylemmyys oli kategorista johtuen rationaalisuudesta ja jumalallisesta ohjauksesta. Teriofiilit, jotka usein kannattivat primitivististä filosofiaa, käyttivät inhimillisiä puutteita verrattuina eläimiin ennemminkin kritikoidakseen ja kohentaakseen tiettyjen inhimillisten vikojen aikaansaannoksia kuin kieltääkseen ihmisen ylemmyyden. Vastakkaista kantaa edustavien joukossa kartesiolainen teoria eläinkoneesta ja eläimellisestä automatismista saavutti tietyn asteisen suosion 1600-luvulla, mutta teoria oli enemmänkin pahamaineinen kuin kuuluisa, ja modernit tutkijat ovat antaneet sille suhteettoman suuren painoarvon. 1700-luvun alussa teoria tuli yleisesti hylätyksi. Huolimatta siitä, että perinteinen debatti eläinten piirteistä aika ajoin nousi pintaan, vuosisadan jälkipuoliskolla nousi täysin uusi eläinkäsitys, joka oli merkinä modernin eläinten ja ihmisten kohtaamisia koskevan keskustelun noususta. Nämä ajatuskulut saivat alkunsa valistusajan uudesta diskurssista, otaksutusta historiasta [*conjectural history*], joka asetti painon luonnon ja eläinten hyötykäyttöön. Nopeasti se alkoi näytellä osaa uudessa poliittisessa taloustieteessä, Adam Smithin ollessa pääroolissa. Tämä uusi ekonomisen näkökulma eläimiin oli joka tapauksessa paljon laajempi ilmiö, ja Smith sekä tässä että monessa muussa mielessä kehitti ehdot tälle uudelle ekonomiselle lähestymistavalle, mutta myös olen-

naisena osana sen tehtäviä antoi uudet määritteet käsitteille ja ideoille, joita oli kehitelty jo useiden vuosien ajan. Nämä ideat eivät tulleet rajoituksi vain itse ekonomisen ajattelun alueelle, vaan niitä voidaan havainnoida myös monilta muilta aloilta [--] (173).

Teos koostuu kolmesta osasta ja – johdantoa sekä kirjan luvuista ylivoimaisesti pisintä loppulukua lukuun ottamatta – kymmenestä luvusta, jotka kaikki ovat kirjaa silmällä pitäen uusittuja Wolloch in jo aiemmin julkaistuja artikkeleita. Ratkaisulla, jonka myötä tapaustutkimukset laitetaan palvelemaan yhtenäistä tehtävää ehjän monografian tapaan, on kaksinaisia seurauksia: toisaalta ne antavat yksittäisten artikkelien tasolla kuvan pitkänä aikana kehittyneistä ajatuksista, mutta toisaalta niiden kokonaisuus jää hajanaiseksi ja jotkin laajalla skaalalla tehdyt väitteet tuntuvat eri aiheiden väliin jäävien tyhjen paikkojen tilkitsemiseltä.

Kirjan kolme osaa profiloituvat edellisen sitaatinkin vihjaamalla tavoilla. Ensimmäisessä Wolloch tekee selkoa 1500- ja 1600-luvun aikana alulleen laitetusta eläinkoeinstituutiosta sekä epäilee Christian Huygensia käsittelevässä luvussa kartesiolaisen eläinkäsityksen ylikorotettua asemaa. Toisessa käydään luvutulla tavalla 1700-luvun kimppuun ja melko moninaisen aineiston valossa johdetaan lukija teriofilian kääntymiseen primitivistisiin filosofioihin tai ainakin inhimillisten piirteiden alkumetriä historiasta teh-

tyihin otaksumiin. Kolmas kirjan osista, nimeltään ”Art and Economics”, muotoilee yhteisiä suuntaviivoja niin 1600-luvun hollantilaisille kuolleiden eläinten kuville kuin Adam Smithin poliittiselle taloustieteellekin onnistuen ainakin vihjaamaan niistä tavoista, joilla modernit kapitalistiset yhteiskunnat ekonomisoivat ihmis-eläin-suhteet uusiksi.

René Descartes’n käsityksen eläimellisestä automatismista vaikutusvaltaisuutta vähentämään pyrkivä argumentti pysyttelee Wollochin kirjan taustalla alusta loppuun. Nykylukijasta hävyttömältä tuntuva kartesiolaisen eläinkäsityksen perustava ajatus ihmisen ja eläimen olennaisesta erilaisuudesta, joka johtaa siihen päätelmään, ettei eläimillä ole tuntemuksia, on vuosisatoja herättänyt paheksuntaa ja hämmästyksiä. Etenkin viime aikoina historioitsijoiden keskuudessa kiistoja on ollut myös siitä, mikä käsityksen asema länsimaisen eläinsuhteen kehityksessä on ollut. Vaikka kysymys jää tälläkin kerralla ratkaisematta, Wollochin pyrkimys vähentellä Descartes’n ajatusmallin asemaa on hänen kokonaisargumentilleen tärkeä: asemaa heikentämällä Wolloch on mahdollista perustella siirtymää pois eläinten ja ihmisten fyysisten ja psyykkisten kykyjen vertailusta (ja sen perusteella luodun kuvan ihmisen ylemmyydestä kääntöpuolena kulkeneesta teriofiilisesta traditiosta).

Tätä siirtymää Wolloch kuvaa yleisen tason merkinnöissään vahvasti,

mutta kokonaisuuden kannalta uskottavuuteen tulee ongelmia. Vaikka tapauskertomuksilla toki on arvonsa, lukiessa alkaa helposti ihmetellä aiheenvalintoja ja niille annettuja sivumääriä. Useinkin vaikutusvaltaiseksi 1700-luvun eläinkäsitysten kannalta käsitettyä *Letters Writ by a Turkish Spy* -teossarjaa kuvaava luku on vielä paikallaan ja sitä seuraava lyhyt Jean-Jacques Rousseautakin koskeva. Kuitenkin sen jälkeen tulee miettineeksi miksi skottilaista valistusajan ajattelua edustavien John Gregorin ja William Smellien eläimistä tekemille marginaalisille merkinnöille, joiden esittämät ajatukset eivät edes välttämättä tunnu niin olennaisesti käänteentekeviltä, annetaan kirjan yleispätevän otsikon alla enemmän huomiota kuin esimerkiksi Rousseaulle ja Voltairelle. Saksalainen kenttä, jossa erilaiset kognitiiviset väittämät eläinten kyvyistä pitivät kyllä pintaansa, lyhyesti kuitataan vain Johann Gottfried von Herderin avulla. Skottilaajatelijat johdattavat sinällään tärkeästi Smithin teorioiden taustoihin, mutta eurooppalaisen valistusajattelun kokonaisuus tuntuu katoavan niiden tieltä sivuhuomautuksiksi.

Tavallaan kirjan suurimman, sinällään huomionarvoisen väittämän ja esitellyn aineiston välille jäävä yhteismittomuus vain muistuttaa siitä, että erittäin moninainen kenttä ja aineisto, joka aikakaudella eläintutkijalle on tarjota, ei helposti taivu yhtenäiseksi. Esimerkkeiksi voisivat kelvata vaikkapa ranskalaisen es-

seistiikan ja saksalaisen kantilais-romanttisen tradition erot, mutta ennen kaikkea eri tieteenaloihin ja kirjallisuuden lajeihin hiljalleen eriytyneet keskustelutraditiot. Eriytymisen seurauksena myös kysymys kartesiolaisuuden relevanttiudesta on jäänyt eloon meidän päiviimme asti. Vaikka on epäselvää, missä määrin sen väitteitä hyväksyttiin kokonaisuudessaan, on se eräänlaisena ääripositiona ja välineellisen (eläin)tieteen mallina säilyttänyt olennaisen aseman viittauskohtana aina 2000-luvulle asti etenkin niillä tieteenaloilla, joilla spekulatiiviset käsitykset eläimistä ja luonnosta näyttelevät tärkeämpää roolia (kuten filosofiassa ja kulttuurin- ja taiteiditutkimuksessa). Siltä paikalta se yhä määrää ajatusten muotoilun tapoja.

Tietysti kunnianhimoisilla väittämillä on myös etunsa. Nämä hyödyt tulevat Wollochin kirjan kohdalla esille erityisesti siinä, miten se omalla tavallaan antaa eväitä teoreettiseen keskusteluun kapitalismin ja modernin tuotantotalouden synnyttäneen aikakauden analyysiin ja modernien eläinkäsitysten syntyyn. 1600-luvun hollantilaisia kuolleiden eläinten kuvia käsittelevä luku perustuu jo kaksikymmentä vuotta aiemmin julkaistuun artikkeliin "Dead Animals and the Beast-Machine: Seventeenth-Century Netherlandish Paintings of Dead Animals, as Anti-Cartesian Statements" (*Art History*, vol. 22 no.5, dec 1999: 705–727). Tekstin sijoittaminen uuteen kontekstiin siten, että se avaa keinoja, joilla kuvatai-

de on saattanut reflektoida eläinsuhteen uudenlaista ekonomisoitumista monissa muissa luvuissa käsiteltyjä teorioita aiemmin (ja siksi transponoida keskustelua ulos kartesiolaisuudesta), toimii osuvasti. Sen avulla koko kirja myös välttää usein laajoja teoreettisia ilmiöitä käsitteleviä tekstejä vaivaavan kuvan ylhäältä alas, teksteistä maailmaan, johtaneesta kehityskulusta. Siten se osittain onnistuu suuntaamaan katsetta niille tasoille, joilla todelliset muutokset eläinten taloudellisessa hyötykäytössä tapahtuivat.

Toinen ansioista liittyy tapaan, jolla Wolloch onnistuu linkittämään "otaksumat tarinat" osaksi eläinkäsityksen moninaisia liittoumia. Hänen käyttämälleen termillä *conjectural history* tarkoitetaan tavallisesti nimenomaan skottilaisen valistusajan spekulatiivisia arvioita historian alkuhämärästä, mutta termi toimii kirjassa hyvin laajemminkin yhteydessään. Hieman samaan tapaan etenkin Ranskassa on pyritty viime vuosina arvioimaan monitahoisemmin esihistoriaa koskevien väittämien muotoutumista tieteenaloiksi viimeistään 1800-luvun aikana. Muun muassa Rémi Labrussen *Pré-histoire: l'envers du temps* (Paris: Éditions Hazan, 2019) on ollut mukana luomassa laajempaa kuvaa niistä fantasioista, jotka johtivat esihistorian tutkimuksen syntyyn ja joissa myös eläimen ja ihmisen rajalla oli merkittävä osuus – käsitettiin rajaksi sitten yhteiskuntasopimus tai perustavammat fysiologiset, psykologiset

tai uskonnolliset lajikehitykseen johtaneet syyt. Labrusse on esimerkiksi huomauttanut, miten talouden ja liikenteen kehitys vahvisti uusia käsityksiä asiasta, kun raamatullinen kertomus suuresta tulvasta alkoi hävitä liikenneväylien rakennuksen ja muun teollisuuden myllästä maaperästä löytyneiden fossiilien avaamille tutkimustuloksille. Samanlaisia vaikutuksia eläinkäsityksen muutokseen voi myös Wollochian nähdä taustoittavan

ekonomiaan kääntyvillä argumenteillaan. Niissä voi paikoitellen kuulla modernin tietoisuuden omantunnon: ei esihistoriaa ilman eläinkokeita eikä lajien syntyä ilman rautateitä.

RONI GRÉN
Turun yliopisto
rkgren@utu.fi